

BESLUT

2017-10-02

Dnr: 16/03172 och
3233**SAKEN**

Biståndsfällan, UR (SVT2), 2016-11-15, program om det globala biståndet och dess konsekvenser; fråga om opartiskhet och saklighet

BESLUT

Programmet frias. Granskningsnämnden anser att det inte strider mot kraven på opartiskhet och saklighet.

PROGRAMMET

Programmet var en dokumentärfilm och handlade om globalt bistånd. Påannonseringen löd enligt följande.

Kritiska röster kallar biståndsverksamheten för en ny form av kolonialism. I dokumentären *Biståndsfällan*, som vi nu ska se, undersöks om stödgalor, insamlingar och bistånd hämmar mottagarlandets egen produktion och utveckling.

Dokumentären var på engelska. De citat som redovisas i det följande utgör den svenska översättningstext som visades i bild.

Dokumentären inleddes med att en medarbetare vid Waterhead Center vid Harvard University sa följande.

Machiavelli sa att anledningen till att förändring inte sker, är att de som skulle förlora på förändringen har all makt. Och de som skulle tjäna på förändringen har ingen makt. Machiavelli beskrev dagens globala biståndssystem. När vi pratar om utveckling måste vi prata om vilka som borde ha makten.

En vd för ett senegalesiskt företag och en anställd vid organisationen Partnership Worldwide intervjuades därefter om dagens syn på fattiga och bistånd. Samtidigt visades bland annat klipp på personer som fick skor, vatten och mat, på politiker och kändisar som höll tal och delade ut mat och på

logotyper och bilar från biståndsorganisationer, företag och välgörenhetsorganisationer. Bland annat sades följande.

(Vd) – Vi försöker hjälpa fattiga på ett visst sätt. Det baseras på förutfattade meningar om fattiga. Man menar väl. De ger oss mat. De har med sig skor. De gräver brunnar och uppmanar andra att ge. [---] Problemet är att det inte fungerar. [---] Alla vet det... [...] Och alla pratar om det. [...] Ändå förblir förebilderna för välgörenhet desamma.

(Anställd Partnership Worldwide) – Det är inte bara utlandsbistånd, religiös välgörenhet, de ickestatliga organisationerna eller de sociala entreprenörerna. De rika ser ner på de fattiga. De fattiga är bittra på de rika. Vart tionde eller tjugonde år testar vi något nytt. Tio, tjugo år senare tittar man tillbaka och inser att det är samma ickefungerande system. Systemet är ren och skär paternalism.

I dokumentären visades därefter texten ”Biståndsfällan”. Vd:n och en ghanesisk entreprenör intervjuades på nytt och sa bland annat att den bild som fortsatt målas upp i dag av att afrikaner är hjälplösa och beroende och den afrikanska kontinenten ofruktbar och fattig är problematisk och felaktig.

Därefter berättades det om Haiti och hur omvärldens bistånd flödade till landet efter jordbävningen år 2010. Bland annat lyftes att det sägs finnas över 10 000 biståndsorganisationer i landet och att dessa organisationer fortsätter ge bort saker gratis, trots att landet inte längre befinner sig i en akut humanitär situation. Två företagare intervjuades om det företag de tillsammans driver i Haiti. De sa bland annat att bistånd förändrar människors mentalitet och att välgörenheten har blivit en industri som gör mer skada än nytta.

I dokumentären visades därefter ett klipp med texten ”The Big Picture” och följande sades av en speakerröst.

Den nuvarande biståndsmodellen uppstod efter andra världskriget. Många menade att den usla europeiska ekonomin var en orsak till kriget. Efter kriget träffades ekonomer och delegater från olika länder för att skapa organisationer som skulle stabilisera det ekonomiska systemet. De grundade GATT, som senare skulle bli världshandelsorganisationen, WTO – Internationella valutafonden, eller IMF – och Internationella banken för återuppbyggnad och utveckling, Världsbanken. Världsbanken skulle från början bygga upp Europa igen, men den rollen övertogs av Marshallplanen. [---] När Europas ekonomier började återhämta sig menade många att Marshallplanen hade varit avgörande. Den här modellen för utländskt bistånd började användas även för utvecklingsländerna. Genom att man satsade på infrastruktur och utbildning skulle ekonomin gynnas och länderna bli industrialiserade. Världsbanken började jobba i Afrika, Asien och Latinamerika.

Sedan visades grafik över hur pengaflödet ser ut vid bistånd samtidigt som följande sades av en speakerröst.

Så kallat offentligt utvecklingsbistånd består av överföringar mellan stater i form av bidrag eller lån. Skattepengar går till stater och internationella organisationer som överför medlen till utvecklingsländer, för till exempel mat, infrastruktur och vård. Biståndet kan komma med krav på åtgärder som givarlandet ser som viktiga. I takt

med att biståndet har ökat får konsulter och olika organisationer också biståndsmedel för att genomföra projekt och sluter ofta avtal med andra organisationer. Catholic Relief Services får 70 procent av sin budget från statliga medel. 2012 fick World Vision nästan 175 miljoner dollar och företaget Chemonics fick drygt 500 miljoner dollar i statliga kontrakt. Utlandsbistånd har blivit hörnstenen för västs engagemang i den så kallade tredje världen.

Den tidigare medverkande antropologen sa därefter att biståndet kan ses som en sorts ny nykolonialism.

Sedan visades texten ”De nya kolonialisterna”. En brittisk psykiater som arbetat i afrikanska länder, den ghanesiska entreprenören och en rwandisk biskop intervjuades samtidigt som klipp från bland annat IMF, Världsbanken och African Development Bank visades. Bland annat sades följande.

(Psykiater) – [...] Så jag räknade antalet biståndsorganisationer och på tre timmar såg jag 27 olika. De körde i stora vita Toyotor med luftkonditionering. De tjänade mycket pengar på Ekvatorialguineas förstörelse. Lönen är bra, och den är ofta befriad från skatt. (Entreprenör) – När jag ser biståndscheferna i sina fina bilar och stora hus, ser jag bara nya kolonialguvernörer. [...] Världsbanken och andra givare har andra mål än att bara utveckla våra länder. Våra regeringar har hållits som gisslan av biståndsindustrin som inte är särskilt intresserad av att se lokala företag blomstra. För då hade staten fått ökade skatteintäkter, vilket hade gjort organisationerna överflödiga. (Biskop) – Vi blir inte längre glada när vi får bistånd från IMF eller Världsbanken. De förevigar vårt lidande genom att ge oss lån och göra oss till slavar under det lånet. Det blir ett sätt att kolonisera de fattiga ländernas ekonomi. (Entreprenör) – Jag känner inte till några länder som har utvecklats genom bistånd. Jag känner till länder som har gjort det genom handel och innovation. Men jag har aldrig hört någon lyckats genom en oändlig massa bistånd. Så den vägen leder ingen vart.

Psykiatern sa därtill att biståndet fungerar som en subvention för det företag som utför projektet och att biståndet hamnar hos företagets anställda och aktieägarna. Detta illustrerades genom grafik. Därefter berättade antropologen att det var känt att biståndssystemet inte fungerar och att alla inom branschen vet att det är ruttet.

En speakerröst sa därefter följande samtidigt som grafik, bland annat innehållande texten ”Global Poverty Industry” visades.

(Speakerröst) – Vad som började som ett försök att få igång ekonomier har med tiden utvecklats till en världsomspännande biståndsindustri. Systemet innefattar stater, multinationella företag, bistånds- och välgörenhetsorganisationer, kändisar och sociala entreprenörer. Målet är att hjälpa, men när de olika aktörerna började samverka, skapades en global fattigdomsindustri. Ett bra sätt att förstå det här på, är genom vad den franske sociologen Durkheim kallade sociala fakta: En lång rad normer, antaganden och institutioner som är större än enskilda individer eller organisationer. Sociala fakta begränsar vårt tänkande och handlande och får oss att ta saker för givna. Saker ska göras på ett visst sätt. Det innebär inte att ingen försöker förändra systemet. Det kommer ständig nya, kreativa förslag, men problemet är att de flesta håller sig inom det sociala faktumets antaganden och värderingar. Det sociala faktumet gör de fattiga till ”de andra”, till föremål för välgörenhet, i stället för aktörer med sin egen utvecklingshistoria. Människor klarar själva av att ta sig ur fattigdom, förutsatt att vissa

grundläggande behov är uppfyllda. Man måste vara skyddad från stöld och våld, uppleva rättssäkerhet, kunna äga mark, ha frihet att driva företag och tillgång till större marknader. Men den här stegen till välstånd saknas på många håll i världen och i det rådande systemet tjänar staterna på att inte bygga den. (Medarbetare Waterhead Center) – När man har ett biståndsavtal kommer det in konsulter i landet. De jobbar för biståndsorganisationerna. De här organisationerna skärmar av landets ledare från folket. Man har en massa konsulter som gör sin grej, och de säger sig jobba för folket, men de jobbar för någon i en storstad i väst. Det är en del av problemet med bistånd. (Speakerröst) – Fattiga har blivit klienter i en global fattigdomsindustri. Om de får det bättre behövs inte längre industrin. Så frågan vi bör ställa är den här: Vilka tjänar mest på det nuvarande systemet? De som vi försöker hjälpa eller de som jobbar inom industrin?

Dokumentären behandlade därefter det som kallas socialt entreprenörskap. Detta inleddes med att texten ”De rika blir kreddigare” visades. Som exempel på socialt entreprenörskap togs företaget Toms Shoes, som donerar ett par skor till behövande varje gång en person handlar ett par skor. En schweizisk teknikentreprenör och medarbetaren vid Partnership Worldwide intervjuades om Toms Shoes modell. De sa bland annat att modellen och oförutsägbara donationer var förödande för lokala små och medelstora företag och skomakare, att ingen vill betala för något som man kan få gratis och att modellen gör ett skadligt system ännu skadligare. Även detta illustrerades genom grafik.

Dokumentären fokuserade senare på kändisars engagemang inom fattigdomsbekämpning. Den ghanesiske entreprenören, den schweiziske teknikentreprenören och vd:n för ett senegalesiskt företag intervjuades på nytt och uttryckte sig kritiskt till kändisars engagemang. De sa bland annat att artister som exempelvis Bono spelade biståndsindustrin i händerna och att de följde samma gamla invanda mönster vilket i sin tur befäster fördomar. Avslutningsvis sades bland annat följande samtidigt som klipp på personer som arbetade visades.

(Vd) – Jag är glad att folk vill hjälpa till. Men vi behöver inte fler kändisar som sjunger låtar eller startar kampanjer. Det viktiga är att vi blir inkluderade. För att besegra fattigdomen måste vi göra oss kvitt den här industrin. (Man, ej namngiven) – Tidigare har vi haft paternalism, men den modellen funkar inte. En annan modell vore att bilda partnerskap med de fattiga och hjälpa dem förverkliga sina drömmar. (Ghanesisk entreprenör) – I dag behöver Afrika inte bistånd utan en väg in. [---] (Medarbetare Waterhead Center) – Att ha medlidande med de fattiga är inte svårt. Att tänka rätt är desto svårare. Kan vi behandla dem som våra jämlikar och kollegor? Kan vi låta dem ta på sig ansvaret för sin egen framtid och låta deras vision leda vägen? (vd) - I stället för att bevara det nuvarande systemet måste vi se till att de exkluderade får en väg in på marknaderna. [---]

ANMÄLAN

Anmälaren anför sammanfattningsvis att programmet var ensidigt och saknade reella underbyggda fakta. Biståndsindustrin anklagades för att inte främja fattigdomsbekämpning, inte respektera mänskliga rättigheter och inte verka för ökad jämställdhet. I programmet likställdes civilsamhällesorganisationer med

IMF och Världsbanken och påvisade skeenden som skedde för 20 år sedan. Gamla ideologier inom biståndet framställdes som dagsaktuella.

Majoriteten av dagens biståndsorganisationer arbetar i dag på det sätt som i programmet sades att de inte gjorde. Entreprenörskap, rättighetsbaserat arbete och lokalt ägande är grundstenar inom dagens bistånd. I programmet framställdes biståndet som i total avsaknad av dessa begrepp.

Det gavs inget utrymme för företrädare för dagens bistånd att förklara hur utvecklingssamarbete sker i dag. Inte heller medverkade någon som mottagit bistånd.

I dokumentären påvisades att bistånd är fel genom att ha med en företagare som genom att sälja skor säger sig kunna skänka skor till fattiga. Det finns i dag inget svenskt bistånd som bedrivs på detta sätt och exemplet påvisar endast en företagares dåliga omdöme. Trots det har man utifrån detta exempel dragit slutsatser om bistånd.

PROGRAMFÖRETAGETS YTTRANDE

Sveriges Utbildningsradio (UR) anser att programmet överensstämmer med kraven på opartiskhet och saklighet och anför följande.

Biståndsfällan är en inköpt dokumentär som belyser effekter av bistånd till fattiga och katastrofutsatta länder i världen.

I dokumentären får vi möta personer från olika organisationer som arbetar med stödprojekt i form av bistånd för att bekämpa fattigdom. Vi får se privatpersoner som på frivillig basis ger stödgalor, besöker människor i nöd och genomdriver insamlingar till förmån för olika biståndsprojekt. Vi möter också politiker, sakkunniga och entreprenörer som ger sin bild av biståndsverksamhet och hur den påverkar möjligheter för inhemsk utveckling och egenförsörjning i mottagarländerna. I dokumentären får också kritiska röster göra sig hörda genom att ifrågasätta effekterna av en del av den västerländska biståndshjälpen. I flera fall menar dessa att biståndsarbete upprätthåller sociala strukturer där fattiga länder alltjämt fortsätter att vara fattiga trots årtionden av bistånd. De menar att denna typ av bistånd blir en ny form av kolonialism. Dokumentären är tänkt att ge en fördjupad förståelse i biståndsorganisationers strukturella uppbyggnad och dess komplexitet, samt förståelse för hur de monetära flödena ser ut från givar- till mottagarländer, en struktur som har förändrats genom åren. I dag agerar ofta fristående organisationer och konsulter på uppdrag åt statliga biståndsgivare med mandat att genomföra biståndsarbete som tidigare utfördes direkt av givarstaterna. Även många privata aktörer arbetar med olika former av biståndsarbeten.

Enligt UR:s sändningstillstånd, ska programverksamheten koncentreras till utbildningsområdet, men därutöver ska UR även tillhandahålla ett utbud av folkbildningsprogram. Aktuellt program väcker viktiga frågor gällande gängse biståndsverksamheter och lyfter fram relevanta exempel av vilka negativa effekter en viss typ av bistånd kan medföra för ett mottagarlands egna utveckling - även fast intentionen med hjälpen var avsiktligt goda - och där lokala viktiga näringsområden direkt hämmas. Dokumentären belyser detta främst med exempel från de så kallade utvecklingsländerna. Men negativa effekter påvisas även med exempel från länder med akut behov av hjälp där humanitärt bistånd är livsavgörande beroende på hur biståndet ges.

Dokumentären lyfter också problematiken för andra typer av bistånd. Ett exempel på ett sådant biståndsarbete är, och som anmälaren av dokumentären lyfter fram, försäljningen av Toms shoes, där skor doneras till behövande. Men effekten av detta bistånd blir i stället att den lokala marknaden för skoproduktion hämmas.

Anmälaren menar att sådant bistånd inte bedrivs i Sverige, vilket heller inte har påståtts i dokumentären. Däremot är fenomenet vanligt förekommande där den inhemska marknaden och potentiella arbetskraften förstörs av gratisprodukter. Den negativa effekten är därför väsentlig att lyfta fram i sammanhanget. Dokumentärens tema är också, utifrån ett allmänintresse, viktigt då man får en inblick i om biståndsmedel nyttjas effektivt, medel som huvudsakligen härrör från allmänna medel från skatteintäkter. Ämnesvalet och framställningen av programmet är viktigt utifrån ett folkbildningsperspektiv och har därför sänts inom programverksamheten. Dokumentären är således, utifrån ett allmänt folkbildningsperspektiv, högst relevant och väsentlig att tillhandahålla allmänheten och inom ramen för UR:s folkbildningsuppdrag.

Eftersom innehållet i dokumentären ifrågasätter traditionellt biståndsgivande, har UR i den mån omständigheterna möjliggjort, noggrant sakgranskat dess innehåll och påståenden. Syftet med att visa dokumentären har primärt inte varit att kritisera befintliga biståndsstrukturer utan snarare att verka som en ögonöppnare och skapa förståelse för vikten av att arbeta med ett hållbart biståndsarbete för god samhällsbyggnad och rättvis samhällsutveckling.

AKTUELL BESTÄMMELSE

UR ska utöva sändningsrätten opartiskt och sakligt samt med beaktande av att en vidsträckt yttrande- och informationsfrihet ska råda i televisionen (14 § i sändningstillståndet). Kravet på opartiskhet innebär enligt granskningsnämndens praxis bland annat att kontroversiella ämnen eller händelser inte får behandlas ensidigt, det vill säga att endast en parts version eller synpunkter klart dominerar ett program eller inslag. Det är tillåtet att skildra ett ämne från en speciell

utgångspunkt, men i så fall bör detta klart framgå av programmet eller programpresentationen.

Kravet på saklighet innebär främst att uppgifter som är av betydelse för framställningen ska vara korrekta och att framställningen inte får vara vilseledande, till exempel genom att väsentliga uppgifter utelämnas.

GRANSKNINGSNÄMNDENS BEDÖMNING

Granskningsnämnden konstaterar att programmet handlade om globalt bistånd och effekter av sådant bistånd. Fokus låg på hur bistånd kan hämma ett mottagarlands egen produktion och utveckling. Nämnden anser att anmälares invändningar inte medför att programmet strider mot kraven på opartiskhet och saklighet.

Detta beslut har fattats av Dag Mattsson, Jan Holmberg, Clas Barkman, Berivan Yildiz, Staffan Dopping och Malin Bergström efter föredragning av Maria Bergerlind Dierauer.

På granskningsnämndens vägnar

Dag Mattsson

Maria Bergerlind Dierauer

Originalhandlingen med namnunderskrifter förvaras hos myndigheten.